

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-22>

УДК 373.3.016:[811.161.2+003-028.31]

Чемоніна Л.В.

Бердянський державний педагогічний університет

СТВОРЕННЯ СИТУАЦІЇ УСПІХУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Анотація. З'ясовано, що реформи в галузі освіти України вимагають особистісно орієнтованого та дитиноцентричного підходу до організації освітнього процесу в сучасному закладі загальної середньої освіти. Автором доведено, що одним із шляхів забезпечення названих вище підходів до шкільної освіти в цілому й мовно-літературної зокрема є технологія «Створення ситуації успіху». Проаналізовано теоретичні положення щодо створення ситуації успіху як запоруки успішного формування компетентностей учнів початкової школи з предметів мовно-літературної освітньої галузі. Висвітлено особливості створення ситуації успіху на уроках української мови і літературного читання в початковій школі за допомогою ігрових і артпедагогічних технологій навчання.

Ключові слова: ситуація успіху, початкова школа, мовно-літературна освітня галузь, ігрові технології навчання, артпедагогічні технології навчання.

Chemonina Lada

Berdiansk State Pedagogical University

CREATION OF A SITUATION OF SUCCESS AT THE LESSONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERARY READING IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF MODERN TECHNOLOGIES OF TEACHING

Summary. It is generally known, that the aim of studying Ukrainian language (as a native one) in primary school is to form students' communicative competence by mastering of accessible and necessary amount of knowledge from the language of studies, to capture all types of vocal activities and to acquire a certain social experience. The task of the literary reading is to form primary schoolchildren's reader competence, which is the base constituent of communicative and cognitive competence, to acquaint them with children's literature as the art of word, to prepare them to the systematic studying of literature at junior (basic) school. Progress and efficiency of forming primary school children's competence depend on forms and methods of organization of educational process. Modern pedagogical technologies, which provide the active forms of students' activities, become priority and bring students over to the creative process of cognition, researching of problems, forming of their own opinion and self-realization. It is revealed that reforms in the field of education in Ukraine require a personally oriented and child-centered approach in organizing the educational process in a modern institution of general secondary education. The author has proved that one of the ways to ensure the mentioned above approaches to school education in general and language-literary in particular is the technology of "Creating a situation of success". The theoretical sources concerning creation of a situation of success as the key to the successful formation of primary school students' competences at the lessons of the language-literary educational branch are analyzed. The peculiarities of creation of a situation of success at the lessons of Ukrainian language and literary reading in primary school with the help of game and artpedagogical teaching technologies are highlighted.

Keywords: a situation of success, primary school, language-literature educational branch, game technologies of teaching, artpedagogical teaching technologies.

Постановка проблеми. Становлення Української держави в руслі європейської інтеграції зумовило запровадження урядом низки різноманітних реформ, у тому числі й у галузі освіти. Першим кроком став прийнятий 5 вересня 2017 р. Верховною Радою нашої країни Закон України «Про освіту», згідно з яким метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення

сталого розвитку України та її європейського вибору [2].

Зазначений документ вимагає зміни діяльності всіх учасників освітнього процесу. Проте особлива відповідальність все ж таки покладається на вчителя, який забезпечує реалізацію освітніх вимог у конкретному закладі освіти та класі. Отже, сучасний педагог має бути обізнаним з палітрою технологій навчання, що сприяють комфортному й успішному оволодінню учнями компетентностями з усіх освітніх галузей. Однією з таких технологій є «Створення ситуації успіху».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея організації освітнього процесу на засадах створення ситуації успіху знайшла відбиток у працях відомих педагогів (О. Белкін, І. Лернер, М. Махмутов, О. Пехота, С. Смирнов, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) і психологів (М. Венгер, М. Лісіна, Г. Люблінська, В. Мухіна та ін.).

Ця проблема не залишилася поза увагою і сучасних учених. Так, О. Гусак і В. Луценко зауважують, що створення ситуації успіху в навчальній діяльності передбачає певний алгоритм, а саме: установка на діяльність (емоційна підготовка до розв'язання навчального завдання); забезпечення діяльності (створення умов для успішного розв'язання); порівняння одержаних результатів із передбачуваними (свідоме ставлення до результатів своєї навчальної праці) [1; 4].

А. Кітченко, М. Кірик, О. Любарська О. Пехота, В. Химинець та ін. переконані, що в основі такої інновації як технологія «Створення ситуації успіху» покладено особистісно орієнтований підхід до процесу освіти [6; 7]. На їхню думку, ситуація успіху являє собою поєднання умов, які забезпечують успіх як результат цієї ситуації. Її організовує вчитель з метою успішного навчання учня і досягнення ним радості [6, с. 200]. Не можна не погодитися із названими вище науковцями в тому, що успіх (якщо дитина переживає його неодноразово) відкриває «період визволення» прихованих можливостей особистості [7, с. 173].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не викликає жодних суперечок той факт, що початкова школа являє собою основоположну ланку системи вітчизняної освіти. Визначення такої ролі названого освітнього концентру не є випадковим: компетентності, набуті дітьми саме в перші чотири роки навчання в ЗЗСО, стають підґрунтям для формування системи знань умінь і навичок з усіх освітніх галузей на наступних щаблях (основна і старша школа, ЗВО тощо), тобто створюють умови для навчання упродовж життя.

Загальновідомо, що спілкування державною, рідною й іноземними мовами є ключовими компетентностями, якими має оволодіти сучасний молодший школяр. Забезпечити формування названих вище компетентностей покликана мовно-літературна освітня галузь, усі предмети якої відіграють важливу роль у становленні особистості учня початкової школи.

Разом із тим у ЗЗСО з українською мовою навчання предмети «Українська мова» і «Літературне читання» є основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін. Отже, обізнаність дитини названої вище вікової групи з цих предметів має визначальне значення для успішного навчання. Проте питання щодо впровадження технології «Створення ситуації успіху» на уроках української мови та літературного читання залишається ще недостатньо висвітленим і дослідженим.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення особливостей створення ситуації успіху на уроках української мови і літературного читання в початковій школі за допомогою сучасних технологій навчання, а саме, ігрових і артпедагогічних.

Виклад основного матеріалу. Технологія «Створення ситуації успіху» передбачає умовний поділ учнів на чотири групи в залежності від їхньої впевненості в успіху своєї діяльності: «надійні», «впевнені», «невпевнені» та «зневірнені». Отже, мета діяльності педагога, який

обирає зазначену вище технологію для формування компетентностей молодших школярів на уроках української мови і літературного читання, полягає у створенні ситуації успіху для розвитку особистості кожної дитини, усвідомлення нею своїх здібностей, віри у власні сили [6; 7].

Важливу роль в успішному опануванні учнями початкової школи мовно-літературними компетентностями відіграють вправи і завдання. Наведемо приклади використання прийомів на уроках української мови і літературного читання в початковій школі, що дозволяють створити ситуацію успіху. Так, прийом «Навмисна помилка» активізує увагу молодших школярів. Його доцільно використовувати з метою перевірки рівня засвоєння дітьми знань з певної теми. Наприклад, для з'ясування усвідомлення другокласниками змісту оповідання Василя Сухомлинського «Як Наталя у Лисиці хитринку купила» варто запропонувати їм таке завдання:

Завдання № 1

Прослухайте невеликий фрагмент тексту:

Прийшла Лисиця на базар, принесла повну торбу якогось краму, прикритого білим рушничком. Діло було зимою. Стала Лисиця в ряд, підняла пухнастий комір, поставила кошик на стіл, відкрила, й побачили люди: у кошику хитринки.

Ішла повз базар Наталочка. Побачила – Лисиця хитринки продає. Підійшла і вибрала собі таку хитринку: маленька дерев'яна дівчинка приклала руку до голови, скривилася й жалібно пищить: «Ой, голова болить». Купила Наталя хитринку, принесла додому. Треба готувати уроки, але ж не хочеться.

Наведений вище уривок тексту читає учень-асистент («упевнений у собі» або «надійний» школяр), який після прочитаного фрагменту додає фразу «Після цього відбулися такі події ...» і розповідає таке:

Наталка вирішила віднести хитринку назад на базар та віддати Лисиці, але так і не змогла знайти маленької дерев'яної дівчинки. Після пошуків у Наталки розболілася голова, і мати порадила їй спочатку відпочити, а потім покататися на ковзанах зі своїми подружками. У дівчинки була дуже добра мама і дозволила їй цього дня не виконувати домашнє завдання.

Учні класу, на яких вкаже асистент, мають виправити його помилку та переказати зміст оповідання якомога ближче до авторського варіанту.

Розвитку зв'язного мовлення, а саме формуванню стилістичної вправності третьокласників у процесі опрацювання морфемної будови слова сприяє виконання завдань такого змісту:

Завдання № 2

Прослухайте умову задачі.

Вінні-Пух подарував Братцю Кролику на день народження морквинки. Братець Кролик так зрадів, що пригостив Вінні-Пука чаєм і чудовим тортом, а сам з'їв аж цілих 4 морквинки. Які ж чудові та смачненькі були ці морквиночки!!! Скільки морквинок залишилось у Братця Кролика?

Розв'яжіть задачу. Яку відповідь ви отримали? Чому? Що треба зробити, щоб розв'язати цю задачу? [8, с. 87].

Подібний прийом допоможе «зневіреним» і «невпевненим» дітям відчути успіх і переконалися у власних можливостях правильно виконувати завдання.

Одним із ефективних і оптимальних засобів навчання учнів 1-4 класів є дидактична гра, яка на початку шкільного життя є домінуючим видом діяльності дітей. Ігрові технології навчання покликані як задовольняти біологічні потреби учнів (реалізувати вихід надлишкової енергії та бажання стати лідером; проявити себе як особистість; перевірити власні можливості в колективній діяльності; певним чином виявити себе серед однолітків; задовольнити потребу у відпочинку тощо), так і забезпечити ситуацію успіху. Наведемо приклад завдання ігрового характеру:

Завдання № 3

«Дешифрувальник»

До нас на урок завітала Білочка, оскільки впевнена, що саме ви зможете їй допомогти. Злий чаклун наклав на неї закляття і тепер вона не зможе знайти свій дім доти, доки не відгадає три слова, зашифровані цифрами. Давайте спробуємо допомогти Білочці, користуючись підказкою. Перше слово – іменник, значення якого розкривається у тлумачному словнику так: «велика площа землі, заросла деревами і кущами». Що ви можете сказати про ці слова? Доведіть, що ви не помилилися.

1) 436; 2) 436512; 3) 436434511.

Підказка

1 а б в	2 г г д е е	3 ж з и і і й
4 к л м н	5 о п р	6 с т у
7 ф х ц	8 ч ш щ	9 ь ю я

За результатами виконання завдання четвертокласники мають розшифрувати слова і дійти висновку, що всі три слова є спільнокореневими. Школярі мають зазначити, що два останніх слова є прикметниками. Учням, що швидко впорались із цим завданням, варто запропонувати проаналізувати відгадані слова як частину мови.

Створити позитивний настрій на уроці допоможе гра «Закінчи речення», яку доцільно проводити на уроках української мови в 3 класі під час опрацювання матеріалу з розділу «Речення». У цьому випадку діти сидять в одному колі з учителем і по черзі виконують завдання:

Завдання № 4

Закінчіть речення:

Я люблю...

Я прагну...

Я сподіваюсь...

Я радію...

Я вірю...

Визначте основу речення. Поміркуйте і скажіть, що є спільним для цих речень?

Переконані, що подібні завдання дозволяють не тільки активізувати аналітико-синтетичну діяльність учнів, а й забезпечити поступове формування впевненості в собі, у власному успіху в тих молодших школярів,

яких можна віднести до категорії «зневірених» і «невпевнених».

Сформувавши впевненість дітей зазначеної вище вікової групи можна за допомогою прийомів, в основі яких є позитивний зворотній зв'язок і безмежна віра в учнів. Наприклад, використання прийому «Визначайте труднощі ваших завдань» покликане сформувати в молодших школярів упевненість у своїх силах, адже дозволяє педагогові визначити, що діти «мають рацію», сприймаючи пропонувані вчителем завдання як важкі. У цьому випадку ми навіть можемо запропонувати дітям зробити вибір:

Завдання № 5

Прочитайте завдання й оберіть серед них те, яке ви можете виконати. Виконайте обране завдання.

1. Дайте відповідь на запитання: «Чому кажуть, що мова є безсмертною скарбницею народу?».

2. Поміркуйте і скажіть, що ви знаєте про культуру мовлення і спілкування?

3. Дайте відповідь на запитання: «Що є спільного, а що відмінного у значеннях слів «мова» і «мовлення»?». Відповідаючи на це запитання, заповніть «Кола Вена».

Виховати учня, упевненого у власних силах, яка успішно виконує завдання з української мови та літературного читання як на уроці, так і вдома можливо через інтеграцію названих вище навчальних предметів з мистецтвом. У цьому випадку, вважаємо, доцільним буде використання артпедагогічних технологій навчання, оскільки основними завданнями артпедагогіки є формування усвідомлення молодшим школярем себе як особистості, прийняття себе і розуміння власної цінності як людини; усвідомлення свого взаємозв'язку зі світом і свого місця в соціокультурному просторі, що оточує; творча самореалізація особистості. Сформувавши в зазначеній вище категорії здобувачів освіти мовно-мовленнєву, читацьку та пізнавальну компетентності, забезпечити відчуття успіху допоможуть, наприклад, художньо-прикладні, фото- і відеостратегії артпедагогічних технологій навчання.

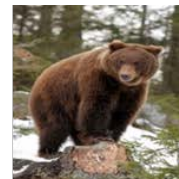
За нашим переконанням, однією із сучасних художньо-прикладних стратегій, які доцільно використовувати на уроках мови і літературного читання, є колажування. Цей метод полягає у прикріпленні (приклеюванні) до якої-небудь основи різноманітних матеріалів, що відрізняються від неї за кольором і фактурою. Популярність цієї стратегії полягає в тому, що при виготовленні колажу не виникає напруги, пов'язаної з відсутністю в людині, що створює колаж, художніх здібностей. Тому ця техніка дозволяє кожній дитині отримати успішний результат. Окрім того, на відміну від малюнка, де є авторство, колаж допускає колективну творчість, а вона, як відомо, справляє на молоде покоління більш потужний вплив [3].

Так, вважаємо, що з метою успішного засвоєння учнями звукової системи української мови доцільним буде таке завдання, як-от:

Завдання № 6

Розгляньте запропоновані фотографії. Знайдіть серед них зайві. Доведіть, що ви

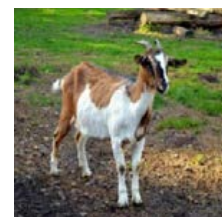
1 група

2 група

3 група

не помилилися. Складіть колаж із запропонованих світлин, розташовуючи зображення тварин за алфавітом. Яку назву йому можна дати? Запишіть словами зображене на фото. Зробіть звуко-буквений аналіз двох слів на власний вибір.

У результаті аналізу зображень учасники першої групи мають дійти висновку, що зайвим є фото оленя, оскільки на ньому зображено тварину, чия назва починається на голосний. Назви тварин на всіх інших світлинах починаються на приголосний звук.

Діти другої групи мають виокремити фотографію лева, оскільки це єдине зображення тварини, назва якої – слово, що має один склад. Усі інші слова мають два склади.

Молодші школярі, що працювали у складі третьої групи, мають відмітити фото кози, бо саме лексема, що називає цю свійську тварину, має наголошений другий склад. Усі інші слова (кролик, качка, мавпа, півень) мають наголошений перший склад.

Останнім часом неабияку цікавість у дітей викликають фото- та відеостратегії. Багато хто робить аматорські знімки і, навіть, знімає власне відео [3]. Саме тому на уроках мови та літературного читання доречним буде використання відеороликів, анімаційних фільмів, написання фотооповідань тощо. Наступне завдання передбачає використання саме відеостратегій. Їх можна використовувати для популяризації певних знань, успішного формування вмінь і навичок. Так, на уроці літературного читання в 2 класі (за новою програмою, розробленою під керівництвом О. Савченко – «Читання») можна запропонувати молодшим школярам виконати таке завдання, яке зумовлює інтеграцію знань з цього навчального предмета й української мови:

Завдання № 7

Уявіть, що ви – актори. Подумайте і скажіть, кого із героїв казки «Рукавичка» ви хотіли б зіграти. Об'єднайтесь у групи «талановитих акторів» так, щоб кожна група змогла повністю озвучити мультфільм, знятий за мотивами цієї казки. Озвучте мультфільм. Під час озвучування пам'ятайте, що часте вживання в мовленні спільнокорених слів є грубою помилкою. Як цього можна уникнути?

Процес виконання деяких запропонованих нами завдань побудований на засадах групової роботи учнів початкової школи. Такий вибір не є випадковим, оскільки, працюючи у складі гетерогенної групи разом із «надійними» та «впевненими в собі» однокласниками, «зневірені» і «невпевнені» діти поступово змінюють свої позиції, відчуваючи успіх у виконанні завдань різного рівня складності.

Висновки і пропозиції. Отже, створенню ситуації успіху на уроках української мови і літературного читання сприяють завдання аналітико-синтетичного та творчого характеру, які передбачають інтеграцію сучасних технологій навчання в освітній процес початкової школи. Переконані, що саме таким шляхом можна досягти мети, проголошеної в Державному стандарті початкової освіти, – всебічного розвитку дитини, її талантів, здібностей, компетентностей і наскрізних умінь відповідно до індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвитку самостійності, творчості та допитливості. Пропонована стаття не претендує на остаточне розв'язання порушеної проблеми. Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо в дослідженні ролі інтерактивних технологій навчання у створенні ситуації успіху на уроках мови і літературного читання в початковій школі.

Список літератури:

1. Гусак О.Г. Педагогічна технологія створення ситуації успіху в професійній підготовці. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 6. С. 48–53.
2. Закон України «Про освіту». URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19) (дата звернення: 21.09.2018).
3. Крок до толерантності: використання арттехнологій у захисті прав дітей-біженців : навч.-метод. посібник / за ред. Р. Безпальчої. Київ : Школа Рівних Можливостей, 2010. 124 с.
4. Луценко В. Ситуація успіху: психолого-педагогічні механізми й етапи організації. *Освіта регіону*. 2016. № 4. С. 232–236.
5. Нова українська школа : poradnyk dlia vchytelia / za zag. red. N.M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
6. Освітні технології : навч.-метод. посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
7. Химинець В.В., Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 312 с.
8. Чемоніна Л. Наступність і перспективність вивчення словотвору української мови в початковій та основній школі : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2012. 156 с.

References:

1. Husak O.H. (2013). Pedagogichna tekhnolohiia stvorennia sytuatsii uspiokhu v profesiinii pidhotovtsi [Pedagogical technology to create a situation of success in vocational training]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, vol. 6, pp. 48–53.
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine «On Education»]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed: 21 September 2018).
3. Bezpalcha R. (ed.) (2010). Krok do tolerantnosti: vykorystannia arttekhnolohii u zakhysti prav ditei-bizhentsiv : navch.-metod. posibnyk [A Step to Tolerance: Using Arttechnology to Protect the Rights of Refugee Children]. Kyiv : Shkola Rivnykh Mozhlyvostei. (in Ukrainian)
4. Lutsenko V. (2016). Sytuatsiia uspiokhu: psykholoho-pedahohichni mekhanizmy y etapy orhanizatsii [Situation of success: psychological and pedagogical mechanisms and stages of organization]. *Osvita rehionu*, no. 4, pp. 232–236.
5. Bibik N.M. (ed.) (2018). Nova ukrainska shkola : poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian School]. Kyiv : Litera LTD. (in Ukrainian)
6. Piekhota O.M., Kiktenko A.Z., Liubarska O.M., Piekhota O.M. (ed.) (2001). Osvitni tekhnolohii : navch.-metod. posibnyk [Educational technologies]. Kyiv : A.S.K. (in Ukrainian)
7. Khymynets V.V., Kiryk M.Yu. (2009). Innovatsii v pochatkovii shkoli [Innovation in elementary school]. Ternopil : Mandrivets.
8. Chemonina L. (2012). Nastupnist i perspektyvnist vyvchennia slovotvoru ukrainskoi movy v pochatkovii ta osnovnii shkoli: monohrafiia [Continuity and prospect of studying the word-formation of the Ukrainian language in elementary and basic schools]. Berdiansk : BDFPU. (in Ukrainian)